

Інна ЮРІЙ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Розглядаються теоретичні засади інноваційного розвитку. Розкрито роль інноваційної політики у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік. Окреплено недоліки чинної системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку в Україні та запропоновано заходи щодо активізації державної інноваційної політики.

The theoretical bases of innovative development are examined. The role of innovative policy is exposed in providing of competitiveness of national economies. The lacks of the operating system of the financial providing of innovative development are outlined in Ukraine and measures are offered on activation of state innovative policy.

Домінуючою тенденцією світогосподарського розвитку в сучасних умовах є інтелектуалізація факторів суспільного виробництва, що дозволяє створювати унікальні конкурентні переваги на довготривалу перспективу. У розвинених країнах сформувалась інноваційна модель економічного розвитку, яка базується на інтенсивному продукуванні та використанні нових знань, за рахунок втілення яких в освіті, технологіях, організації виробництва, товарах на сьогодні досягається від 70% до 80% приросту їх ВВП. Позитивний вплив інновацій на рівень конкурентоспроможності економіки країни проявляється у зростанні продуктивності праці та доданої вартості, структурному оновленні економіки, зростанні питомої ваги високотехнологічних, наукоємних галузей в структурі виробництва та експорту, підвищенні якості продукції, і, як наслідок, розширенні ринків збуту.

Дослідженню інноваційної моделі розвитку економіки, впливу інновацій на

економічне зростання, продуктивність праці, стратегій та механізмів формування інноваційних конкурентних переваг присвячені праці С. Глазьєва, Е. Денісона, Ч. Джонсона, Н. Розенберга, Р. Солоу, Р. Фостера, Й. Шумпетера та ін. Проблемам формування ефективної зовнішньоекономічної стратегії на основі інноваційної моделі економічного розвитку присвячені праці вітчизняних науковців: В. Александрової, Л. Антонюк, О. Білоруса, В. Геєця, Б. Губського, Я. Жаліла, Д. Лук'яненка, С. Мочерного, Ю. Пахомова, А. Поручника та ін. Упродовж останніх років у наукових колах широко дискутуються проблеми фінансового забезпечення інноваційної моделі розвитку національної економіки. Цим напрямом наукових досліджень присвячено низку робіт відомих науковців, зокрема Л. Безчасного, О. Білоцерківця, І. Булкіна, А. Гальчинського, Н. Гончарової, І. Єгорова, М. Крупки, Б. Малицького та ін. Їхні

праці є науковим підґрунтям для розробки інноваційного шляху розвитку України, вони визначають основні інноваційні пріоритети й напрями удосконалення фінансового забезпечення нарощення науково-технічного та інноваційного потенціалів. Проте, досить актуальними для України як на науковому рівні, так і на прикладному, залишаються проблеми формування ефективного механізму державної підтримки інноваційної діяльності, диверсифікації джерел фінансування наукових досліджень, розбудови сучасної інноваційної інфраструктури, забезпечення системності та ефективності інноваційної політики.

Науковий пошук у світовій економічній літературі, особливо упродовж останніх років, дедалі більше зосереджується на вивченні таких важливих проблем, як сутність постіндустріальної цивілізації, її структурні елементи та їх співвідношення, головні техніко-технологічні й соціально-економічні параметри. А в онтологічному плані історія розвитку світової економіки останніх трьох століть демонструє становлення та заміщення п'яти технологічних укладів. Визначальним фактором і ознакою першого технологічного укладу, з формування якого почалася епоха сучасного економічного зростання й утвердження його ритму, є механізація текстильної промисловості. Ключова інновація другого – паровий двигун. Головними особливостями третього технологічного укладу є: широке використання електричних двигунів і розвиток електротехніки; домінування вугілля як енергоносія, а сталі – як конструкційного матеріалу; пріоритетний розвиток універсальних технологій обробки конструкційних матеріалів, станкового машинобудування. У структурі четвертого технологічного укладу домінують хімічна промисловість, автомобіле- і тракторобудування, виробництво моторизованих озброєнь. Для цього укладу характерні також комплексна автома-

тизація виробництва, автоматизація багатьох головних технологічних процесів, широке використання кваліфікованої робочої сили, нафти як базового енергоносія, автомобільного транспорту як пріоритетної інфраструктури. Сьогодні в Українській економіці спостерігається відтворення як третього технологічного укладу (панування залізничного транспорту, універсального машинобудування, чорної металургії, споживання вугілля), так і четвертого, котрий у розвинутих країнах підійшов до межі своїх можливостей ще у середині 70-х років ХХ ст. (розвиток органічної хімії, полімерних матеріалів, поширення автоперевезень, широке споживання нафти). З середини 80-х ХХ ст. головним носієм економічного зростання стає п'ятий техніко-економічний уклад, що охоплює інформаційні й комунікаційні технології, аерокосмічну техніку, наукомісткі виробництва, нові джерела енергії, бурхливий розвиток мікроелектроніки, телекомунікацій і характеризується створенням широкої номенклатури конструкційних матеріалів, пріоритетністю авіаперевезень, споживанням природного газу. Елементи цього укладу почали створюватися в Україні ще за радянських часів в межах військово-промислового комплексу. Що ж до шостого технологічного укладу (розвиток систем штучного інтелекту, біо- і космотехнологій, інтегрованих швидкісних транспортних систем, безпечної ядерної енергетики), то він відображає перебування світового досвіду на рівні наукових пошуків і незначних практичних втілень. Зокрема, слід зазначити, що в світі визрівають нові альтернативні напрями у розвитку джерел енергії: низькоенергетичний синтез ізотопів водню (1 г цих ізотопів дає тепло, еквівалентне спаленню 300 л нафти); енергія вакуумного поля, яка є ефективнішою у виробництві, особливо у поєднанні з новими комп'ютерними технологіями. Фахівці вважають, що запро-

вадження воднево-ядерних реакторів і вакуумних енергоустановок докорінно змінить технологічний рівень електроенергетики. Саме науковий рівень галузі, причетні до розвитку п'ятого і шостого технологічних укладів, формують науково-технічне обличчя цивілізації першої половини XXI ст.

Разом з тим, зазначимо, що впродовж останніх двох десятиліть більше половини світового виробництва високотехнологічних товарів, наукомістких послуг, міжнародних високотехнологічних патентів та наукових публікацій припадає на США та Японію, від яких дещо відстають країни Європейського Союзу. Серед універсальних факторів, що забезпечують високий рівень інноваційного розвитку США, ЄС та Японії на першому місці – різнобічна державна підтримка інноваційної діяльності, спрямована на інтеграцію науки і виробництва. Відтак, інноваційна політика орієнтована на випереджаючий та інтенсивний розвиток науки в системі “наука-техніка-виробництво” і комплексну інтеграцію цих елементів в соціальну систему. Інноваційна політика передбачає всебічне обґрунтування самої концепції цієї політики, визначення в ній стратегічної мети в контексті розвитку суспільних потреб та інтересів. Для України такою метою може стати утримання й закріплення передових позицій у кількох пріоритетних галузях світової науки і впровадження отриманих на їх основі наукових винаходів у виробництво. Засобом досягнення цієї мети є створення належної державної науково-виробничої інфраструктури, яка б сприяла процесу зосередження особливої уваги та інтелекту на таких найважливіших для людства проблемах як інформація, комунікація, енергетичне забезпечення їх взаємоперетворення та на проблемах надійного захисту власності на конкурентноздатні нововведення.

Традиційно державна науково-виробнича інфраструктура охоплює інфраструктуру продуктивних сил та інфраструктуру економічних відносин. До першої відносяться кадрова (установи та навчальні

центри з підготовки кадрів різної кваліфікації), матеріально-речова (транспортні системи, складські та інші приміщення) та наукова (посередницькі структури, які здійснюють купівлю-продаж патентів, ліцензій, “ноу-хау” та інших об'єктів інтелектуальної власності). До другої – техніко-економічна (підрозділи підприємств та організацій, які займаються налагодженням відносин спеціалізації, кооперування, комбінування виробництва з іншими підприємствами, організаціями й установами всередині країни та за її межами), організаційно-економічна (управлінські структури, маркетингові служби та ін.) й фінансово-економічна інфраструктура (банківські та страхові компанії, кредитно-ощадні установи тощо). З розвитком новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій в окрему складову виділяється інформаційна інфраструктура, яка включає в себе такі основні елементи як електронний зв'язок, що включає сферу передавання інформації без зміни її змісту і форми (телефонний, телексивний, факсимільний), й сферу передавання інформації з наданням додаткових послуг (електронна пошта, комунікація протоколів і пакетів інформації). На сучасному етапі інформація – необхідна умова й елемент будь-якої виробничої діяльності, що за своїм значенням порівнюється до енергетичних і сировинних ресурсів. У сфері виробничих відносин значна частка висококваліфікованих працівників стає певною мірою співвласником інформації як нового об'єкта власності.

Для створення державної науково-виробничої інфраструктури здійснюється структуризація програм впровадження конкурентноздатних нововведень як технологічного, так й інституціонального напрямку.

Роль держави як ініціатора та організатора стратегічного науково-технічного прогнозування й програмування, розробки та впровадження програм у галузь новітніх технологій і розвитку пріоритетних галузей виявляється у стимулюванні нею процесу

кооперації промислових компаній, університетів і науково-дослідних установ, наданні фінансової підтримки спільним науковим проектам та їх практичної реалізації, сприянні комплексному розвитку фундаментальних і прикладних досліджень, підготовці наукових кадрів та ін. Суттєвого значення надають держави ЄС розвиткові цих процесів на регіональному рівні. Зокрема, у ЄС здійснюються спільні науково-технічні проекти в найпріоритетніших галузях промисловості; з бюджету ЄС, наприклад, фінансується понад 10 спільних програм, у межах кожної з яких реалізується значна кількість проектів. Так, програма "Єврика", яка діє з 1985 року, охоплює понад 160 проектів щодо розробки високотехнологічної, наукомісткої, конкурентоспроможної продукції для європейського ринку.

У розвинутих країнах світу об'єкти економічної інфраструктури переважно перебувають у власності держави, яка здійснює основні капіталовкладення у їх розвиток. Це зумовлено великою капіталомісткістю цих галузей, тривалим робочим циклом, низькою рентабельністю і навіть збитковістю. Водночас їх розвиток є об'єктивною передумовою розширеного відтворення, відчутно впливає на рівень економічного розвитку країни, ефективність та результативність народного господарства, на конкурентоспроможність продукції і т. д. Від рівня розвитку науково-виробничої інфраструктури значною мірою залежить і обороноздатність країни, її військовий потенціал. Це стосується проблем будівництва системи стратегічних шосейних доріг, аеродромів, портів, стану внутрішніх водних шляхів та ін. Наприклад, федеральний уряд США щороку фінансує майже 40% усіх витрат корпорацій на будівництво нових кораблів та їх експлуатацію, спрямовує значні субсидії на будівництво атомних електростанцій. З цією метою створюються змішані корпорації (приміром, корпорація супутникового зв'язку КОМСАТ), урядові комісії (комісія

з атомної енергетики), регулюються тарифи на постачання електроенергії, газу, послуги зв'язку, громадського транспорту, надаються пільгові кредити, устаткування в оренду і т. д. Найбільші переваги в отриманні пільгових і безвідсоткових кредитів мають корпорації-підрядники НАСА, міністерство енергетики. В разі надання державних замовлень державні органи мають право здійснювати контроль за процесом виробництва (стежити за відповідністю товарів і послуг державним стандартам), використанням орендованих державного майна й промислового устаткування, фінансовий контроль за виконанням контракту. В умовах НТР темпи розвитку промисловості та сільського господарства, їх ефективність перебувають у прямій залежності від оптимальної пропорційності і планомірності концепції державної інноваційної політики.

Таким чином, пряме державне фінансування (дотації, субсидії, державне замовлення та державні контракти) надходить переважно у сферу фундаментальних досліджень; а домінуюча роль серед механізмів фінансово-кредитного регулювання інноваційної діяльності належить непрямим методам державної підтримки інновацій (податкові кредити, зменшення або скасування податків, амортизаційні пільги, пільгові кредити та страхування інноваційних проектів), які стимулюють динамічний розвиток приватних НДДКР.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку глобального господарства свідчить, що провідною ланкою забезпечення конкурентоспроможності національних економік була і залишається інноваційна складова. Як переконає кращий зарубіжний досвід, реалізація інноваційної стратегії розвитку суспільства можлива лише в умовах активної державної підтримки, створення довгострокових мотивацій науково-технічної творчості, стимулювання розвитку фундаментальної та корпоративної науки.

Натомість, доводиться констатувати погіршення науково-технічного потенціалу і занепад інноваційної діяльності в Україні. Сповільнений розвиток інноваційних процесів, на наше глибоке переконання, значною мірою обумовлений недостатнім фінансовим забезпеченням та відсутністю реальних заходів держави щодо стимулювання інноваційного розвитку економіки. Лише за період 1990–2003 рр. загальні витрати на наукові дослідження в Україні знизилися з 3,03% до 1,17% ВВП, що у 2–2,5 рази нижче рівня країн технологічного ядра, а питома вага бюджетних коштів становила 0,35% ВВП (замість законодавчо передбачених 1,7% ВВП). Ці факти переконливо свідчать про обмеженість коштів на фінансову підтримку інноваційного процесу в Україні.

Негативний ефект від недостатності державного фінансування науки посилюється нерозвиненістю системи опосередкованих важелів сприяння інноваційному розвитку, зокрема, податкових та амортизаційних пільг. Суттєві диспропорції спостерігаються в структурі фінансування інноваційної діяльності підприємств. Майже 80% витрат на інновації забезпечується власними коштами підприємств, тоді як частка державного фінансування становить лише 2–4%. Зовнішні недержавні джерела фінансування інновацій залишаються обмеженими. Зокрема, пасивну роль у кредитуванні інноваційного розвитку відіграє банківська система України; обсяг залученого венчурного капіталу в Україні оцінюється на рівні близько 400 млн. дол. США (фактично інвестовано не більше 100 млн. дол. США). Такі негативні тенденції, що мають місце у фінансуванні науки свідчать про відсутність партнерства між державою і бізнесом в інноваційному процесі. Це у свою чергу, обумовлює фрагментарність, і як наслідок, низьку ефективність інноваційної політики України.

Усе викладене вище переконливо свідчить про те, що в Україні на даному етапі не створено реальних механізмів стимулювання інноваційного розвитку, а відтак доводиться констатувати наявність значних диспропорцій у національній інноваційній політиці.

Підводячи підсумок зазначимо, що необхідною передумовою для створення інноваційної основи прориву України на світові ринки є реалізація активної державної політики, спрямованої на інтеграцію освіти, науки і виробництва. Отож держава має працювати на перспективу: забезпечувати зростання державних витрат на розвиток науки і освіти, розробляти гнучкі механізми підтримки інноваторів, реформувати амортизаційну політику, впроваджувати стимулюючу податкову політику, а відтак забезпечувати підвищення рівня самофінансування інноваційної діяльності компаній.

Таким чином, модернізація української економіки та її конкурентний прорив на засадах інноваційного розвитку мають забезпечуватися у контексті реалізації активної державної політики із використанням усіх доступних джерел фінансування та їх концентрації на пріоритетних напрямках економічного розвитку.

Література

1. Єрохін С. *Структурна трансформація національної економіки // Економіка України*. – № 10. – 2002.
2. Пал, Леслі А. *Аналіз державної політики / Пер. з англ. Іван Дзюб*. – К.: Основи, 1999.
3. *Феномен України: реформи 1991–2004 рр.* / О. М. Ткаченко, А. А. Алексєєв, В. В. Іларіонов, В. П. Рибачук, П. С. Степанов, В. О. Тарасов. – К., 2004.
4. Клеер Е. *Всемирное хозяйство: Закономерности развития / Пер. с польск. Науч. ред. и предисл. Ю. В. Шишкова*. – М.: Мысль, 1979.
5. *Регіональна політика і механізми її реалізації / За ред. акад. НАН України М. І. Долішного*. – К.: "Наукова думка", 2003.